

LAIMA ŠINKŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠVENTOJO BENEDIKTO GYVENIMO FRESKOS PAŽAISLIO KAMALDULIŲ VIENUOLYNE

The Scenes of St. Benedict's Life in the Frescoes
of the Camaldulese Monastery of Pažaislis

SUMMARY

The subject of St. Benedict explicated in the decoration programme of the Camaldulese Monastery in Pažaislis is congruous with the veneration of Saints, which has been validated in the Ecumenical Council of Trent. However, the intentions of the Camaldulese Monastery of Monte Pacis (Mount Peace) and personal intentions of the founder and patron Christopher Pacas determined the ideas and character of the decoration programme in the first instance.

This article aims to explore the frescoes of the life of St. Benedict. The greatest number of them are located in the eastern room of the Holy Gates. One fresco is in the church porch, and one is in the refectory. Also, the stone statue of this Saint, which formerly decorated the Great Gate, is included. The method of icon-theology is used for the study of the frescoes. Therefore, the iconographical subjects of the frescoes is first educed, and the dominating aspect of each fresco is highlighted during the research; moreover, the notional interrelationship among separate subjects is established. As a result, the spiritual matter of St. Benedict's theme is revealed. Two helpful sources were: the book by Gregory the Great "About the Life and Miracles of the Venerable Abbot Benedict" and "Golden Legend" by Jacobus de Voragine.

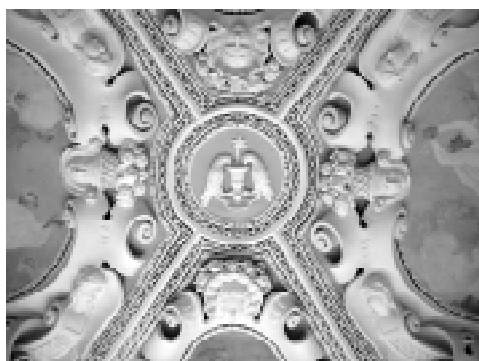
Pažaislio kamaldulių vienuolyno puošybos programoje plėtojama šventojo Benedikto tema sutampa su Tridento visuotinio Bažnyčios Susirinkimo patvirtintu šventųjų garbinimu, tačiau čia jos pasirinkimą ir pobūdį pir-

miausia lėmė Monte Pacis (Ramybės Kalno) kamaldulių vienuolyno bei asmeninės fundatoriaus Kristupo Paco intencijos.

Kamaldulių vienuolių ordino herbas (1 pav.), kuriame pavaizduoti du balan-

RAKTAŽODŽIAI: Šv. Benediktas, Pažaislio kamaldulių vienuolynas, freskos.

KEY WORDS: St. Benedict, Camaldulese Monastery in Pažaislis, frescoes.

1 pav. Joanes Merli (1646–prieš 16950). *Kamaldulių vienuolijos herbas*. 1674–1676. Stiukas, lipdyba. Šventųjų Vartų rytinė patalpa, Pažaislio vienuolynas.

džiai, geriantys iš vienos taurės, virš kurios iškyla žvaigždė, yra labai talpus simbolis. Pirmiausia jis išreiškia kamaldulių vienuolių tikėjimo išpažinimo esmę, be to, du balandžiai – tai ir dvi šios vienuolijos šakos (cenobitai ir atsiskyrėliai), ir du šventieji vienuoliai Benediktas ir Romualdas: pirmasis, kurį laiką buvęs dykumos atsiskyrėliu, įsteigtame Monte Cassino vienuolyne sukūrė benediktiskąjį gyvenimo būdą, antrasis, tapęs vienuoliu benediktinu, įkūrė pirmąjį kamaldulių vienuolyną. Tad kamaldulių vienuolynų puošybos idėjinėje programoje šių vienuolių įkūrėjams ir pačioms vienuolijoms visuomet būdavo skiriama svarbi vieta.

Monte Pacis kamaldulių Švč. Mergeinės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir vienuolynas nėra išimtis: čia irgi vaizdžiai skleidžiasi šv. Benedikto, iškiliausių benediktinų ir pačios vienuolijos gyvenimas ir veikla.¹ Šio straipsnio tikslas – ištiirti tik paties šv. Benedikto gyvenimo freskas, kurios, išskyrus vieną, anksčiau nebuvo net aprašytos. Daugiausia jų yra

rytinėje Šventųjų Vartų patalpoje, po vieną – bažnyčios prieangyje ir refektoriuje. Taip pat svarbu žinoti, kad ir Didžiuosius Vartus kadaise puošė iš akmens iškalta šio šventojo statula, jis buvo pavaizduotas kaip Monte Cassino vienuolyno abatas su mitra ir pastoralu.² Šio freskų tyrimo pagrindinis metodas yra ikonoteologinis.

Pasak šv. Benedikto, „pastatytos kopėčios yra mūsų gyvenimas pasaulyje, kurį, širdžiai nusižeminus, Viešpats pakelia į dangų. Kopėčių šonai, tarkim, yra mūsų kūnas ir siela, o tuose šonuose dieviškasis pašaukimas įstatė įvairius nusižeminimo ir drausmės laiptelius, kuriuos turime įveikti.“³ Taigi pasižiūrėkime, kaip šiais laipteliais Pažaislio freskose kopė pats šv. Benediktas. Kitaip tariant, pirmiausia turime atpažinti freskų ikonografinius siužetus ir pabrėžti kurį nors kiekvieno pavaizduoto siužeto aspektą; taip pat reikia nustatyti atskirų siužetų prasminius ryšius, padėsiančius atskleisti šv. Benedikto temos dvasinį turinį. Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remtasi aiškinantis freskų siužetus, yra du: Grigaliaus Didžiojo knyga *Apie garbingojo abato Benedikto gyvenimą ir stebuklus*⁴ ir Jokūbo Voraginiečio *Aukso legenda*.

Tyrinėjimui naudinga įvardyti kai kuriuos esminius šv. Benedikto (gimė apie 480 metus Norcia – mirė Monte Cassino apie 550 metus) biografijos faktus⁵, nes legendos apie šventąjį abatą ir jo vaizdavimas dailėje yra glaudžiai susiję su Benedikto gyvenimu ir jo keliu į šventumą. Kita vertus, tikrų istorinių žinių apie jo gyvenimą yra visai mažai ir visos jos apipintos vaizdžiais legendi-

niais pasakojimais. Žinoma, kad būsimasis vienuoliškojo gyvenimo Vakarų Europoje pradininkas gimė pasiturinčioje šeimoje, vaikystę praleido Norcia kartu su seserimi dvyne Scholastika. Sulaukęs šešiolikos metų buvęs išsiųstas į Romą tęsti mokslų. Įtakos jam turėjo šv. Augustino ir šv. Jeronimo veikalai. Bet Benediktas Romą paliko, nusivylęs pasaulietinio gyvenimo palaidumu. Jau nuolis apsistojo Efide kaime. Ten labiausiai pagarsėjo maldos galia pataisęs į dvi dalis perskilusią vėtyklę; mat, auklės pasiskolinta, ši netyčia nukrito ir skilo. Vis dėlto, trokšdamas gyventi Dievo akivaizdoje, o ne siekdamas asmeninės garbės, jis atsisako pasaulietinio gyvenimo ir kaip atsiskyrėlis ilgokai gyvena oloje Subiaco kalnuose. Vėliau, kai Benediktas jau pagarsėjo šventumu, gretimo vienuolyno įsikūrusio Vicovaro vienuoliai pakvietė atsiskyrėlių jiems vadovauti, tačiau naujos gyvenimo taisyklės, įvestos Benedikto, labai greitai jiems pasirodė per griežtos, todėl šventasis vyras vėl tapo atsiskyrėliu. Neilgai trukus atsirado Benedikto sekėjų. Iš jų Benediktas subūrė dvylika nedidelių bendruomenių, kiekvienai paskyręs po vadovą. Vienuoliai tuo metu dar neturėjo oficialios regulos; savo gyvenimo kelią jie grindė gyvu šv. Benedikto pavyzdžiu.

Nors ilgainiui Subiaco tapo garsiu dvasinės disciplinos centru, Benediktas, apie 525 metus dėl ne visai aiškių priežasčių palikęs bendruomenę, atvyko į Monte Cassino ir čia su savo draugais įsteigė to paties pavadinimo vienuolyną, kurio abatu išbuvo iki pat mirties – 550 metų kovo 21 dienos. Benediktas yra tri-

jų pagrindinių vienuolio įžadų – neturto, skaistumo, klusnumo – autorius; būtent šie įžadai išreiškia pačią vienuoliškojo gyvenimo esmę. Monte Cassino vienuolyne šventasis abatas galutinai suformulavo ir paskelbė Benediktinų ordino regulą, vėliau tapusią Vakarų vienuolijų įstatymų pagrindu. Anot Solesmes benediktinų vienuolyno abato Philippes dom Duponto, vienuolystės plėtotėje šv. Benedikto „sukurtas benediktiškas gyvenimo būdas pradeda naują etapą. <...>Jis nori, kad jo vienuolynas taptų mokykla, kur mokomasi tarnauti Viešpačiui.“⁶ Popiežius Benediktas XVI primena, „kad senovės epochos pabaigoje Benediktas sukūrė gyvenimo formą, kuria krikščionybė atsilaikė prieš didįjį tautų kraustymąsi“⁷. Apskritai Šv. Benedikto regula – tai ir šio šventojo dvasinis testamentas, ir religinis mokymas, turėjęs „esminės ir ilgalaikės įtakos Europoje“⁸.

Popiežius benediktinas Grigalius Didysis knygoje *Apie garbingojo abato Benedikto gyvenimą ir stebuklus* gana nuosekliai ir vaizdžiai pasakoja apie svarbiausius įvykius, kurių tiesiog negali atsieti nuo, rodos, visai neįtikimų dalykų. Šie įvykiai ir stebuklai tapo šv. Benedikto vaizdavimo dailėje ikonografijos pagrindu. Monte Pacis vienuolyne išlikusios šv. Benedikto gyvenimo freskos pagal galimybes nagrinėjamos atsižvelgiant į chronologinę įvykių seką.

Todėl, matyt, pirmiausia tiktų aptarti refektoriaus freską *Šv. Benedikto pamaitinimas dykvoietėje*⁹ (2 pav.). Ši freska nutapyta pietinėje paskliautėje priešais duris pailgo ovalo formos kartuše, todėl ją

2 pav. Mykolas Arkangelas Palloni (1642–1711/13). Šv. Benedikto pamaitinimas dykvietėje. Al fresco. Refektorius, Pažaislio vienuolynas.

pamatai tik įžengus pro duris. Peizažo fone pavaizduota gyvai besišnekučiuojančių trijų figūrų kompozicija: kairėje prie šviesia staltiese uždengto improvizuoto stalo sėdi melsvu abitu vilkintis šv. Benediktas, priešais jį kitoje pusėje – aristokratiškos išvaizdos vyriškis su jaunuoliu, pastarasis šventajam vienuoliui duoda didžiulį duonos kepalą. Ši scena primena šv. Benedikto jaunystę, kai, „palikęs knygų mokslus“, jis nusprendė išeiti į dykvietę, kur galėtų, niekieno neblaškomas, atsiduoti tik Dievui (šioje freskoje Benediktas nutapytas jaunas, be barzdos). Pradžioje, įsikūręs aukščiau-sioje oloje, išbuvo ten trejus metus, kur jį maitino vienuolis Romanas, slapta at-

nešdavęs duonos. Kartą, Šventų Velykų dieną, Benediktą aplankė kunigas, maždaug tuo pat metu vienuolį surado ir piemenys. Vėliau, Dievui panorus „Benedikto gyvenimą žmonėms parodyti kaip pavyzdį, idant imtų spindėti nelyginant žibinto žiburys ir šviestų visiems“¹⁰, jį pradėjo lankyti žmonės, daugelis jų gavo pamaldumo malonę. Tai gi aptariamąją refektoriaus freskoje ir matome užfiksuotą vieną iš daugelio šv. Benedikto aplankymo scenų. Jo biografas šv. Grigalius Didysis rašo: „taip Benedikto vardas pagarsėjo apylinkėse, ir jau nuo to laiko daugelis pradėjo jį lankyti, atnešdavo jam kūno valgių, o iš jo lūpų parsinešdavo širdyje gyvybės

3 pav. Mykolas Arkangelas Palloni. Šv. Benediktas išgauna vandenį. Al fresco, al secco. Šventųjų Vartų rytinė patalpa, Pažaislio vienuolynas.

maisto.“¹¹ Šis taiklus biografo pastebėjimas padeda geriau suprasti freskos dvasinio turinio giliają prasmę. Nes idėjinės programos sudarytojai veikiausiai pasirinko tokį, šiuokart nekonkretų, siužeto aspektą dėl tos priežasties, kad refektoriaus patalpa su penkiomis freskomis irgi turi savo svarbiausiąją giją, sujungiančią visus įmanomus turinių aspektus, kurią įvardytume taip: *Dievo duona nužengia iš dangaus ir duoda pasauliui gyvybę* (Jn 6, 33).

O dabar, palikę refektorių, eikime į Šventuosius vartus, kurių rytinė erdvi, skliautuota, freskomis ir stiuko lipdiniais puošta patalpa skirta tik šv. Benediktui.¹² Galima manyti, kad ir šioje da-

lyje, kaip ir vakarinėje, skirtoje šv. Romualdai, būta dvidešimties paveikslų: dvylika paskliautėse, po keturis skliautuose ir sienose. Tačiau ant sienų nutaptų freskų, kuriose turėjo būti vaizduojami svarbiausieji šv. Benedikto gyvenimo įvykiai, dabar čia nėra.¹³ Gi paskliaučių paveiksluose pasakojama apie aštuonis nepaprastus įvykius. Deja, dabar prieš trisdešimt metų restauruota tapyba tiek sunykusi, jog tik keli siužetai aiškiai suvokiami.¹⁴

Šiaurės vakarų paskliautėje šiaurinės sienos freskos siužetas nebeįskaitomas, o vakarinės sienos paveiksle (išliko didesnė pusė tapybos) atpažįstame šv. Benediktą: kalnuoto peizažo fone baltu abitu

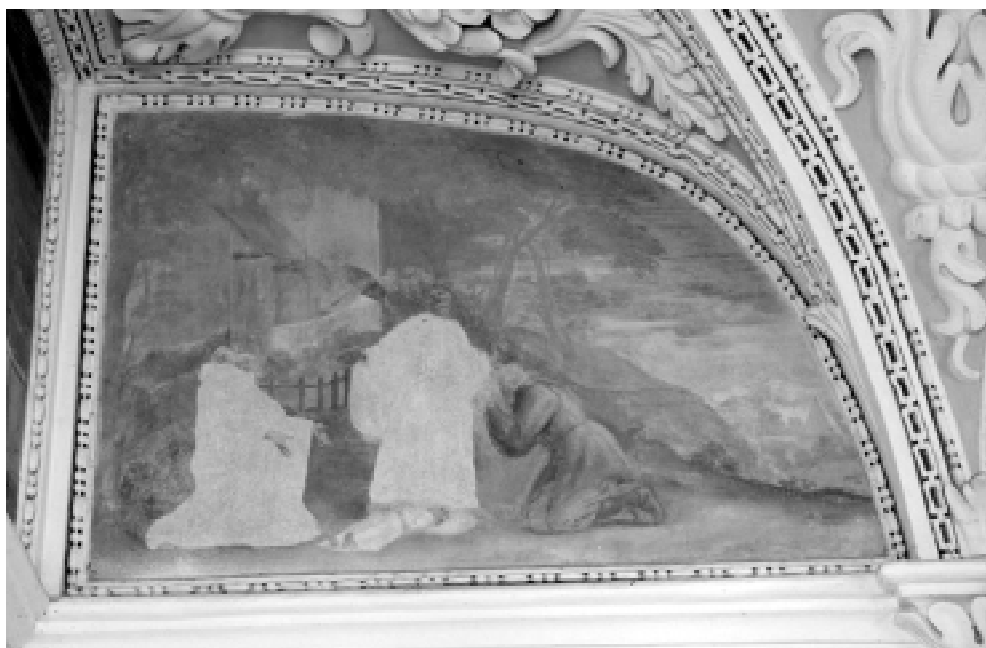

4 pav. Mykolas Arkangelas Palloni. Šv. Benediktas išgelbsti Placidą. Al fresco, al secco. Šventųjų Vartų rytinė patalpa, Pažaislio vienuolynas.

vilkintis bebarzdis abatas klūpo paniręs maldoje. Nutapytas pirmame plane profiliu, jis žvelgia į dangų. Kairėje pusėje už abato figūros stūkso stačios gelsvos ochros uolos, kurias pagyvina keli vargani medžiai, už jų atsiveria aukštas dangus ir apačioje, žemai, nusidriekusios lygumos (3 pav.). Nutapytos scenos turinį atskleidžia pasakojimas, iš kurio sužinome, kad iš dvylikos Benedikto pastatydintų vienuolynų trys stovėję ant uolingio kalno, todėl tų vienuolynų broliai turėdavę kasdien stačia nuokalne leistis prie ežero pasisemti vandens. Tai brolius labai vargino, tad jie panoro iš ten išsikelti ir apie tai pranešė abatui. Brolius nuraminęs, Benediktas naktį ilgokai meldėsis ant to kalno aniams nežinant, o ryte, jiems sugrįžus, taręs: „Eikite ir truputį prakirskite tą uolą, ant ku-

rios rasite tris greta paristus akmenis. Juk visagalis Dievas pajėgus išgauti vandenį net iš tos kalno viršūnės, kad nuimtų nuo jūsų tokio kelio vargą.“¹⁵ Prakirtus یدubą, gausiai ištryško vanduo. Tai gi paveikslu Šv. Benediktas išgauna vandenį prabilta apie maldos svarbą ir jos jėgą vienuolių gyvenime.

Gera išlikusi pietvakarių paskliautės pietinės sienos freska Šv. Benediktas išgelbsti Placidą svarbi pasitikėjimo ir tikėjimo požiūriu (4 pav.). Anuo metu kilmingi ir pamaldūs Romos gyventojai atsiųsdavo Benediktui į Subiaco auklėti savo sūnus, iš jų žingeidumu išsiskyrė Mauras ir Placidas. Vyresnysis – Mauras – tapo mokytojo pagalbininku, o Placidas buvęs dar vaikas. Vienąsyk, Benediktui esant celėje, Placidas, išėjęs pasisemti vandens, neatsargiai leido indą į

5 pav. Mykolas Arkangelas Palloni. Šv. Benediktas prikelia iš numirusių kaimiečio sūnų. Al fresco, al secco. Šventųjų Vartų rytinė patalpa, Pažaislio vienuolynas.

vandenį ir pats kartu su indu įkritęs į ežerą ėmė skęsti. Regėjime tai pamatęs Benediktas skubiai pasiuntė Maurą gelbėti bičiulio, kuris iki skęstančiojo kaip ir šv. Petras atbėgo per vandenį, stvėrė jį už plaukų ir pardūmė atgalios, bet, kad bėga vandens paviršiumi susivokė tik pasiekęs žemę. Ir nors Placidą ištraukė Mauras, anas sakėsi virš savęs regėjęs abato avikailį. Šie freskoje pavaizduoti vienalaikiai įvykiai išmoningai suderinti: kairėje pusėje nutapyto peizažo fone plyti balzganai melsvas ežeras ir šviesiai balkšvos abiejų jaunuolių figūros vandens paviršiuje, dešinėje pusėje, žiūrovui atviroje asketiškai įrengtoje celėje prie stalo sėdi, visu kūnu link ežero pasisukęs, susikaupęs barzdotas abatas; abi šias dalis atskiria ir sujungia didžiulis sulapojęs medis. Taigi šis siuže-

tas ir pasirinktas jo aspektas akivaizdžiai liudija tikėjimo galią ir reikšmę.

Apie maldos ir tikėjimo galią prabylama ir minėtos paskliautės vakarinėje sienoje sukurtame paveiksle *Šv. Benediktas prikelia iš numirusių kaimiečio sūnų* (5 pav.). Šis nepaprastas įvykis nutiko jau Monte Cassino vienuolyne. Pasakojama, kad, ieškodamas Benedikto, vieną dieną į vienuolyną atėjo kaimietis nešinas savo mirusio sūnaus kūnu. Neradęs abato, paguldė kūną prie vartų ir leidosi jo ieškoti. Benediktui su broliais grįžtant iš darbų laukuose, kaimietis visu balsu šaukęs jam grąžinti sūnų. Ši stebuklingą įvykį vaizduojančioje freskoje pabrėžiami svarbiausi norimi pasakyti dalykai: maldos galia ir iš tikėjimo kylanti džiaugsmo nuostaba. Nutapytas žalsvai gelsvo kolorito išpūdingas peizažas dvi-

6 pav. Mykolas Arkangelas Palloni. Šv. Benediktas išvaro piktąją dvasią iš vienuolio sielos. Al fresco, al secco. Šventųjų Vartų rytinė patalpa, Pažaislio vienuolynas.

dalį: kairėje ant aukšto kalno iškyla Monte Cassino vienuolynas, dešinėje atsiveria plačios erdvės. Pirmame plane pavaizduota pusračiu sugrupuota trijų figūrų kompozicija, kurios viduryje – ant žemės įstrižai gulintis baltai aprengtas vaikas – yra svarbiausias jos prasminis akcentas; už gulinčio kūnelio nutapytas stovintis vienuolis plačiai išskėstomis rankomis, su nuostaba žvelgia į dangų, dešinėje suklupęs sielvartaujantis tėvas gelsvai žalsvu apdaru, o kairėje, maldos ekstazėje paniręs, klūpo šv. Benediktas. Tarsi girdime jo tariamus žodžius: „Viešpatie, paisyk ne mano nuodėmių, bet tikėjimo šio vyro, prašančio prikelti jo sūnų, ir gražink šiam kūnui sielą, kurią pasiėmei.“¹⁶

Pietrytinės paskliautės pietų sienoje nutapyta scena pasakoja apie šv. Benedikto vadovavimą Monte Cassino vienuolyno statydinimui toje vietoje kur stovėjo Apolono šventykla. Iš išlikusių tapybos fragmentų atpažįstamas šio kūrinio siužetas, tačiau išsamiau aptarti kūrinio kompoziciją, koloritą, ir kita tiesiog neįmanoma. Pasak biografo Grigaliaus Didžiojo, naujojo vienuolyno statybą nuolat įvairiais būdais trukdęs „senasis priešas“.¹⁷

Šiaurės rytų paskliautės freska šv. Benediktas išvaro piktąją dvasią iš vienuolio sielos nutapyta ant šiaurinės sienos prieš aptartąją (6 pav.). Pasak legendos, abatas ėjęs melstis į koplyčią kalno viršūnėje ir sutikęs piktąją dvasią kaip gy-

vulių ganytoją, nešančią broliams antpi-
lo. Šv. Benediktui besimeldžiant, piktoji
dvasia įlindo į vieną vyresnį vienuolį,
parvertė jį ant žemės ir ėmė aršiausiai
tąsyti. Tuo tarpu skubiai sugrįžęs aba-
tas skėlė jam antausį ir taip iškart ištren-
kė piktają dvasią. Tą įvykį vaizduojan-
čiame paveiksle matome dešinėje pusė-
je ant koplyčios laiptų stovintį šv. Bene-
dikta, kuris per atstumą, vien pakelta
dešine ranka (deja, išliko tik dalis šios
šventojo ištiestos rankos ir apatinė figū-
ros dalis), priverčia piktają dvasią pasi-
traukti. Kairėje paveikslo pusėje nusi-
driekia platūs kalnuoti toliai, nutviekti
gelsvų gaisų. Pačiame pakraštyje, mak-
simaliai priartintas prie žiūrovo, aukš-
tielninkas guli baltu abitu vilkintis, vi-
sai jėgų netekęs, išvaduotasis vienuolis.
Tiesiog už jo, peizažo fone, savo išvaiz-
da šiurpą kelia išvartyta piktoji dvasia:
atsisukusi į abata, ji tarsi urzgia. Įdo-
miausias dalykas šiame kūrinyje – tai
trijų medžių kompozicija gelsvų gaisų
fone, labai aiškiai primenanti Jėzaus
Kristaus abreviatūrą (JX). Ji kaip simbo-
linis ženklas iškyla išvarant piktają dva-
są. Tačiau šį ženklą galime suprasti ir
kaip priminimą, kad „vienuoliškasis gy-
venimas yra ne kas kita, kaip tobuliaus-
ias kenčiančio ir išaukštinto Kristaus
sekimas“.¹⁸ Taigi aptartas visų keturių
paskliaučių išlikęs dekoras gali būti api-
bendrintas taip: visi šiose freskose vaiz-
duojami įvykiai ir atsitikimai vaizdžiai
byloja apie kasdienį šv. Benedikto kelią
į šventumą.

O dabar trumpam turime keliauti į
bažnyčią. Čia, ant vakarinės prieangio
sienos, po langu, virš portalo nutapyta
daugiafigūrė freska; aukščiau jos ange-

liukų laikomose juostose įrašyta: *Šventa-
sis tėvas Benediktas aplanko savo seserį šven-
tają Skolastiką; Jos labui šventai šnekasi su
ja iki pat aušros*.¹⁹ Apie tai, kaip jie *šven-
tai šnekasi...iki pat aušros* pasakojama Gri-
galiaus Didžiojo Šventojo Benedikto gyve-
nime ir Jokūbo Voraginiečio *Aukso legen-
doje*, tačiau abiejuose pasakojimuose pa-
brėžiami kiek kiti prasminiai akcentai.²⁰
Pasak *Aukso legendos*, šv. Scholastika bro-
lio pavyzdžiu greta Monte Cassino taip
pat įkūrė vienuolyną. Syki per metus
dvyniai susitikdavę netoliese buvusiame
name ir ten kartu praleisdavę visą die-
ną. Vienąsyk vakarop Benediktas jau no-
rėjęs grįžti namo, betgi sesuo labai pra-
šiusi jį pasilikti ligi ryto, nes negalėjusi
atsidžiaugti brolio išmintimi. Šv. Bene-
diktas niekaip nenorėjo pasilikti, tačiau
staiga prapliupusi liūtis leido jiedviems
iki aušros pratęsti džiugų, deja, paskuti-
nį susitikimą, nes Scholastika po trijų
dienų mirė. Štai šis džiugus susitikimas
ir pavaizduotas freskoje *Šv. Benediktas ap-
lanko savo seserį šv. Scholastiką*. Gelsvo pa-
stato fone matome šešias vienuolių figū-
ras: po tris kiekvienoje pusėje, o pačia-
me viduryje – stalėlį, ant kurio sudėtos
šventosios knygos (čia sutampa dvi, iš-
ilga ir vertikali, simetrijos ašys). Prie sta-
lelio vienas priešais kitą sėdi šventieji
dvyniai, abipus jų, beveik pusračiu, sto-
vi du vienuoliai ir dvi vienuolės, vilkin-
tys melsvais ir rudais abitais. Pačiame to-
limiausiame kampe į dešinę už prie ko-
lonos stovinčių moterų nutapytoje archi-
tektūroje nesunku atpažinti Monte Cas-
sino abatijos bazilikos kupolą; jos fone –
gerokai mažesni dviejų melsvai vilkinčių
moterų, rodančių į pagrindinę grupę, si-
luetai. Ir nors čia vyksta gyvas brolio ir

7 pav. Mykolas Arkangelas Palloni. Šv. Benedikto kilimas į dangų sunertomis rankomis. Al fresco. Šventųjų Vartų rytinė patalpa, Pažaislio vienuolynas.

8 pav. Mykolas Arkangelas Palloni. Šv. Benedikto kilimas į dangų išskėstomis rankomis. Al fresco. Šventųjų Vartų rytinė patalpa, Pažaislio vienuolynas.

sesers pokalbis, justis tylos pilnatvė. Šis kūrinys spinduliuoja neapsakomą ramybę. Tai ypač svarbi freska vienuolyno didžiosios idėjinės programos požiūriu, nes per Aplankymo motyvą atsiskleidžia giluminės prasminės sąsajos ne tik su Švč. Mergelės Marijos, bet ir su dykumos atsiskyrėlių bei šventųjų tema.

Vėl sugrįžtame į Šventuosius Vartus, į patalpą, skirtą šv. Benediktui. Jos skliaute abipus skulptūrinio kamaldulių herbo apvaliame stiuko rėme iš perlų ir pintų kaspinių yra dvi freskos (7, 8 pav.). Širdies formos ovalias freskų plokštumas įrėmina puošnūs kartušai, kuriuose išmoningai suderintos susuktos ir prakirptos voliutos, galvutės, pintinės su vaisiais. Išskirtinės elegancijos abiems kompozicijoms teikia fres-

kų kontūrus subtiliai pabrėžiantys perlų vėrinėliai. Abiejuose kūriniuose vaizduojamas tas pats įvykis – šv. Benedikto kilimas į dangų, tačiau šį kilimą beveik vienu metu stebi du vienuoliai benediktinai skirtingose vietose.²¹ Pasakojama, kad šv. Benediktas artimiausiems mokiniams įvardijos savo mirties dieną: kartu pasiliekančiams įsakė laikyti tai po tylos skraiste, o kitur gyvenantiems nurodė, koks bus ženklas, kai jo siela paliks kūną. Tą pačią dieną du broliai, vienas būdamas vienuolyne, o kitas atokiau, matė tokį patį regėjimą: šviesos nutviektas kelias į rytus nuo vienuolyno ligi pat dangaus. Jiems buvo pasakyta, kad „tai kelias, kuriuo Dievo mylimas Benediktas pakilo į dangų“.²²

Šis regėjimas freskose interpretuotas kiek kitaip: jose nutapytas kylantis į dangų šv. Benediktas ir nustebę klūpėdami jo kilimą stebintys vienuoliai benediktinai, ne tik esantys toli vienas nuo kito (aplinkos skirtingumas), bet ir ne tuo pačiu metu. Tad čia galima kalbėti apie įerdvintą laiką. Abiejuose paveikluose meistriškai perteiktas tarsi besvorio abato kilimo į dangų išpūdis. Paskutinėje kelionėje šv. Benediktą lydi angelikai, nešini abato mitra ir rožių vainiku. Sklandžiai pereinama iš šia pusės (įvairių atspalvių mėlyni tonai) į anapusę (įvairių atspalvių gelsvos ochros tonai); jas skirianti riba tarsi ištirpsta. Tad Šventųjų vartų rytinės dalies skliauto du šv. Benedikto apoteoziniai paveikslai vainikuoja šio šventojo gyvenimą ir jo kelią į šventumą per klusnumą, nuolankumą, maldą ir meilę.

Bažnyčios kupolo apoteozinio paveikslo *Švč. Mergelės Marijos vainikavimas danguje*, suvokiamo kaip visos kamaldulių vienuolyno ikonografinės programos kulminacija, apačioje yra šventųjų Marijos adoruotųjų ratas, kuriame galime atpažinti choro, presbiterijos, koplyčių, koridorių ir kitų patalpų šventuosius personažus. Tai padaryti ne visada paprasta. Be abejonės, tame rate privalome atpažinti tikrai ten esantį šv. Benediktą (9 pav.). Manychiau, neklystu, šv. Benediktu vadindama priklaupusį, į dangų žvelgiantį raiškių bruožų žilabarzdį vienuolį, vilkintį šviesiai melsvu abitu, kurio nuolankumą rodo ir dešinėje rankoje laikoma mitra, ir greta ant debesų gulintis pastoralas. Vieta jam parinkta visai netoli pagrindinio vyksmo – Marijos vainikavimo; šalia jo – klūpantys kamaldu-

9 pav. Giuseppe Rossi. Šv. Benedikto atvaizdas Švč. Mergelės Marijos vainikavime danguje. 1712. Al fresco, al secco. Švč. Mergelės Marijos Aplanymo bažnyčios kupolas, Pažaislio vienuolynas.

lių vienuoliai baltais abitais, už jo – šv. Vaclovas, Čekijos kankinys (903–935) ir šv. Stanislovas, prikeliantis Piotroviną.

Matyt, šis, apie šv. Benediktą įvairiausiškai pasakojantis monumentaliosios dailės ciklas, netgi nepaisant nebeatkuriamų ženklų medžiaginių netekčių, dabartinėje Lietuvos teritorijoje yra pats išsamiausias ir galbūt vienintelis. Pagrindinėje ciklo dalyje, t.y. Šventuosiuose Vartuose, per nepaprastus įvykius vaizdžia ir įtikinama menine forma atskleidžiamas šv. Benedikto kelias į šventumą. Tose freskose, kurios po vieną atskirose patalpose įsilieja į bendrą vienuolyno idėjinę programą, išryškina mas didžiajai idėijinei programai svarbus aspektas.

Apibendrinant šv. Benedikto gyvenimo freskų tyrimą, galima teigti, kad Pažaislio kamaldulių vienuolyno puošybos programos sumanytojai neretai pasirinkdavo netradicinį tradicinio siužeto aspektą, o šios programos įkūnytojai suteikdavo jai įtaigų meninį pavidalą.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Pažaislio kamaldulių vienuolyno ansamblio istoriografija gausi ir įvairi. Tiriamojo objekto požiūriu žr., pvz.: Laima Šinkūnaitė. Baroko pilnatis Pažaislio vienuolyno ansamblyje // *Darbai ir dienos*, 2001, t. 26, p. 7–28; Laima Šinkūnaitė. Pažaislio vienuolyno dekorų ikonografinė programa: nauji tyrinėjimų aspektai // *Dailė*, 2001, Nr. 21, p. 7–26.
- ² Laima Šinkūnaitė. Mikalojaus Wolsheido kūryba Pažaislio vienuolyne: istorinės tikrovės rekonstrukcija // *Dailė*, t. 31, 2003, p. 113–114.
- ³ *Šventojo Benedikto regula*. Lietuvių ir lotynų kalbomis. Iš lotynų kalbos vertė Gražys Kęstutis, Jonas Morkus. – Vilnius: Aidai, 1997, p. 43.
- ⁴ Grigalius Didysis. *Šventojo Benedikto gyvenimas*. – Vilnius: Aidai, 1996.
- ⁵ Šv. Benedikto Nurseičio gyvenimo datos (dažniausiai mirties ar kai kurių įvykių) skirtinguose leidiniuose įvairuoja. Straipsnyje remiamasi Solesmes benediktinų abato Philippes dom Duponto nurodyta data.
- ⁶ Ten pat, p. 9.
- ⁷ Joseph Ratzinger. Benediktas XVI. *Žemės druska*. – Vilnius: Alma littera, 2007, p. 287.
- ⁸ *Šventojo Benedikto regula*. Lotynų ir lietuvių kalbomis. Iš lotynų kalbos vertė Gražys Kęstutis, Jonas Morkus. – Vilnius: Aidai, 1997, p. 9.
- ⁹ Šią freską, kaip ir kitas, 1677–1685 metais nupatė Mykolas Arkangelas Pallonis (1642–1711/13). Freska *Šv. Benedikto pamaitinimas dykvietėje* pradėta restauruoti 1981 metais, o baigta – 1982 metais gruodžio 16 dieną (Pažaislio refektoriumo freskos *Šv. Benedikto maitinimas dykumoje* restauravimo – konservavimo darbų priėmimo aktas). Darbo vadovas – K. Andziulis, dar dirbo J. Stankus, A. Kundrotas, N. Būraitė, R. Čiurlionis.
- ¹⁰ Grigalius Didysis. *Šventojo Benedikto gyvenimas*. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 23.
- ¹¹ Ten pat, p. 25.
- ¹² Pažaislio vienuolyno freskų ir stiuco lipdinių restauravimas pradėtas Šventuosiuose vartuose. Nors pagrindiniai darbai atlikti 1975–1979 metais, sienų freskos tvarkytos ir vėliau. Stiuco lipdinių konservavimo ir restauravimo darbams vadovavo Kazimieras Stepšys (dar dirbo Eugenija Gelžinytė ir kiti), freskų – Bronius Uogintas (dar dirbo Algimantas Pilypavičius, Kęstutis Andziulis ir kiti).
- ¹³ Manychiau, kad ir šioje patalpoje būta freskų. Veikiausiai stačiatikių vienuoliai tiesiog užmūrijo nišas su nutapytais paveikslais. Matyt, 1974–1975 metais atliekant patalpos tyrimus, nebuvo ieškota sienų tapybos, nes tuomet nesigilinta į idėjinę dekorų programą.
- ¹⁴ Rytinės patalpos dekorų praradimai buvo gerokai mažesni palyginti su vakarine patalpa. Išliko stiuco lipdiniai, dauguma freskų: pavyzdžiui, skliaute stiga tik vieno paveikslas, vaizdavusio du angeliukus, o paskliautėse tapybos netektys buvo fragmentiškos. Tačiau dabar restauruotų freskų būklė katastrofiškai blogėja, todėl kai kurie anksčiau lengvai atpažįstami siužetai šiandien nebeįžvelgiami.
- ¹⁵ Grigalius Didysis. *Šventojo Benedikto gyvenimas*. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 41.
- ¹⁶ Ten pat, p. 103.
- ¹⁷ Ten pat, p. 53, p. 55.
- ¹⁸ *Šventojo Benedikto regula*. Lietuvių ir lotynų kalbomis. Iš lotynų kalbos vertė Gražys Kęstutis, Jonas Morkus. – Vilnius: Aidai, 1997, p. 10.
- ¹⁹ Šio teksto nuorašas: S. PR. BENEDICTVS VISITANS SORORE SVA S. SCHOLASTI [...]; DVXIT CVM ILLA VSO AD AVRORAM MVTVA SACRA COLLOQIA.
- XIX a. stačiatikių vienuoliai freską uždažė kalkiniu dažų sluoksniu, imituojuant raudoną marmurą. Ilgainiui ji imta vadinti *Pacų šeima garbina šv. Brunoną Bonifacą* (pagal J. Pagaczewski). 1983 metais be išankstinių tyrimų freska buvo atidengta ir palikta, nebaigus jos restauruoti. Todėl pakartotinai restauruota 2002 metais (restauravo Kęstutis Andziulis).
- ²⁰ Grigalius Didysis, pasakodamas apie šį įvykį, pabrėžia „stebuklą iš moters širdies“, nes iš giedro dangaus staiga prapliupo liūtis tik seriai gausiai ašaromis aplaisčius stalą. Cituodamas evangelistą Joną „Dievas yra meilė“, autorius pažymi, kad „karščiau mylėdama ji ir galėjo daugiau“. Žr. Grigalius Didysis. *Šventojo Benedikto gyvenimas*, p. 107, p. 109.
- ²¹ Ilgą laiką nesuprasta, koks personažas (ar personažai) nutapyti abiejose freskose. Birutė Ruzgienė pirmoji nustatė, kad jose vaizduojamas tas pats asmuo – šv. Benediktas.
- ²² Grigalius Didysis. *Šventojo Benedikto gyvenimas*. – Vilnius: Aidai, 1996, p. 117.